

менти інформаційного ресурсу для відповідності даному стандарту.

Тож можливість здобування доказів існує. Справа лише за нормативним закріпленням такої можливості і визначенням легальних, оперативних й інших ефективних правових засобів їх витребування. Цю проблему слід вирішувати комплексно на рівні закону. Те, що законодавець сам вирішить цю проблему, надії мало внаслідок специфічності нормативного регулювання необхідності нестандартних підходів. Законодавець не завжди може розуміти авторів законопроектів і існує загроза вихолощення змісту найкращих законопроектів у ході фракційної боротьби.

Вказані способи отримання доказів для захисту прав інтелектуальної власності і особливо прав автора сайта ще більше загострює проблеми їх правового забезпечення, особливо при використанні трансінформаційних мереж. Але реєстрація матеріалів сайтів уже сьогодні дозволяє захищати права їх володільців, поки законодавець, теорія та практика розробляють нові, більш ефективні засоби.

Серед інших процесуальних засобів забезпечення доказів слід особливо звернути увагу на процесуальну активність позивача на початковій стадії процесу. Чим більше затягується судовий процес, тим більше шансів втратити докази. Пропонується й такий захід, як раптовість арешту піратської продукції. У зв'язку з цим процесуальне законодавство повинно бути доповнене такими субінститутами невідкладних процесуальних дій, як: раптова перевірка, раптовий арешт, судова застава.

Є. О. Алісов, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України

Правове регулювання і проблема визначення структури та складу грошової системи

Конструкційні елементи грошової системи та їх взаємозв'язки між собою безпосередньо впливають на всю систему економічних відносин і багато в чому визначають її стан. Питання правового регулювання окремих складових частин грошової системи, а також механізму їх взаємодії між собою має особливе значення, потребує комплексного узгодженого підходу при прийнятті нормативних актів, оскільки вони стосуються однаково усієї сфери економічних відносин, певною мірою є їх безпосереднім підґрунтям. Тому не випадково при дослідженні правового регулювання грошової системи з метою пізнання сутності цього явища є традиційним детальний аналіз структури такої системи. Цей методологічний прийом властивий як для економічної, так і для юридичної літератури, що присвячена грошовій проблематиці¹ і в цілому відпо-

© Алісов Є. О., 2003

¹ Див.: *Атлас З. В.* Деньги и кредит (при капитализме и в СССР). — М.—Л.: Госиздат, 1930. — С. 116-127; *Козлов Г. А.* Теория денег и денежного обращения. — М.: Госфиниздат, 1946. — С. 84; *Худяков А. И.* Финансовое право республики Казахстан: (Общая часть). — Алматы: Кар-

відає принципу системності пізнання, сутність якого була яскраво розкрита П. В. Алексєєвим та О. В. Паніним¹.

Питання про структуру грошової системи розглядалося неодноразово. Йому приділяли увагу такі авторитетні фахівці, як З. В. Атлас, Л. К. Воронова, А. С. Гальчинський, Г. А. Козлов, М. І. Савлук, М. І. Туган-Барановський та ін.² Разом з тим слід звернути увагу на те, що досі відсутні загально визнані визначення категорій «система» та «структура». Свідченням цьому можуть служити наведені В. М. Садовським 40 визначень поняття «система», що отримали найбільше поширення в літературі³. До того ж все ще є проблемою співвідношення означених вище категорій.

Як справедливо зазначив Ю. Шиханович, найчастіше поняття «структура» застосовується в співвіднесенні з поняттям системи, причому в літературі не існує єдиної точки зору на їх співвідпорядкування. А це є причиною досить значних відмінностей у визначенні як системи, так і структури. На погляд цього фахівця, найбільш послідовною є позиція, згідно з якою структура є деяким аспектом системи — єдністю її елементів, відносин та цілісних властивостей, що виокремленні на підставі принципів збереження та інваріантності⁴.

жы—каражат, 1995. — С. 78–93; *Гальчинський А. С.* Теорія грошей: Навчальний посібник, 1998. — С. 262; та ін.

¹ Див.: *Алексєєв П. В., Панін А. В.* Теория познания и диалектика: Учебное пособие для вузов. — М.: Высш. шк., 1991. — С. 313; *Алексєєв П. В., Панін А. В.* Философия: Учебник для ВУЗов. — М.: ТЕИС, 1996. — С. 374.

² Див.: *Атлас З. В.* Деньги и кредит (при капитализме и в СССР). — С. 116-127; *Воронова Л. К., Мартыянов И. В.* Советское финансовое право: Учебное пособие. — К.: Вища школа, 1983. — С. 224; *Гальчинський А. С.* Теорія грошей. — С. 262; *Козлов Г. А.* Теория денег и денежного обращения. — М.: Госфиниздат, 1946. — С. 84; *Туган-Барановський М. И.* Основы политической экономии. — СПб.: Право, 1911. — С. 242; *Банківська енциклопедія / За ред. Мороза А. М.* — К.: Ельгон, 1993. — С. 73; та ін.

³ Цит. за: *Алексєєв П. В., Панін А. В.* Философия. — С. 370.

⁴ *Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов.* — М.: Сов. энциклопедия, 1970. — Т. 5: Сигнальные системы — Яшты. — С. 140.

Також слід зазначити, що в довідниковій літературі термін «структура» (від лат. *structura* — будова, порядок, зв'язок)¹ має множинне значення, що безпосередньо ускладнює його сприйняття та застосування, оскільки породжує смислові розбіжності, багатоваріантність. І якщо для деяких суспільних наук, наприклад соціології², можливо допустити деяку багатозначність у розумінні змісту термінів, що використовуються, то в правовій науці треба зазначити її неприпустимість, оскільки правові приписи вимагають надзвичайної акуратності й однозначності застосовуваної термінології, бо від цього залежить точне визначення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, а також юридичні наслідки їх порушення.

Структура грошової системи в умовах множинного розуміння, властивого категорії «структура», може розглядатися і як сукупність сталих зв'язків грошової системи, що забезпечує її цілісність, і як взаєморозташування та зв'язок складових частин (устрій, внутрішня будова) такої системи, і як проста сукупність її конструкційних елементів³. Крім цього, при дослідженні структури грошової системи О. А. Лукашев з посиленням на відомих радянських фахівців у галузі системно-

¹ *Философский энциклопедический словарь / Ред.-состав. Е. Ф. Губский, Г. В. Корблев, В. А. Лутченко.* — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 438; *Словарь иностранных слов.* — 18-е изд., стер. — М.: Русский язык, 1989. — С. 488; *Українська радянська енциклопедія.* — 2-ге вид. / Голов. ред. кол. Антонов О. К., Бабичев Ф. С., Бабій Б. М. та ін. — К.: Головна редакція УРЕ, 1984. — Т. 11. Кн. 1: Стодола — фітогеографія. — С. 29; *Канке В. А.* Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Логос, 2001. — С. 133.

² *Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Заг. ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач.* — К.-Х.: Рубікон, 1997. — С. 345.

³ Див.: *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. — М.: Русский язык, 2000. — Т. IV: Р-п. — С. 343; *Ожегов С. И., Шведова П. Ю.* Толковый словарь русского языка. — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 1997. — С. 775; *Философский энциклопедический словарь.* — С. 438; *Словарь иностранных слов.* — С. 488; *Українська радянська енциклопедія.* — С. 29; *Шипунов В. Г., Кишкель Е. Н.* Основы управленческой деятельности: управление персоналом, управленческая психология, управление на предприятии: Учебник для сред. спец. учеб. заведений. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшая школа, 2000. — С. 300; та ін.

структурного аналізу В. С. Тюхтіна та В. Г. Афанасьєва розглядає її в співвідношенні з поняттям «організації» ще й як впорядкованість сталих властивостей системи¹.

За відсутності загальноприйнятого підходу до співвідношення категорій «система» і «структура» кожен дослідник ладен або приєднатися до одного з існуючих у теорії поглядів, або, керуючись принципами використаних у роботі методів пізнання, позначити своє авторське бачення проблеми в її застосуванні до об'єкта дослідження. Таким чином, рішення цього питання загалом залежить від оцінки та прийнятності існуючих точок зору відносно понять «система» і «структура». А це не покращує можливості правового регулювання системних об'єктів.

Видається, що позначена проблема може бути вирішена таким чином. Згідно з поглядами авторів Української радянської енциклопедії система як цілісний об'єкт є сукупністю якісно визначених елементів (зміст системи), між якими існує закономірний зв'язок або взаємодія (структура системи)². Відрізняють склад елементів та структуру матеріальних (природних і соціальних) систем при характеристиці практики, як гносеологічного феномену також П. В. Алексєєв і О. В. Панин³. Така точка зору є більш точною, ніж та, що їй передуює, оскільки більше відповідає поняттю «зміст» як складу усіх елементів об'єкта в їх якійсь визначеності, взаємодії, функціонуванні, єдності властивостей, процесів зв'язку, протиріч та тенденцій розвитку⁴. Враховуючи це, слід зазначити, що розгляд грошової системи як цілісного об'єкта треба здійснювати через взаємопов'язане розкриття її складу елементів і структури.

Зазначимо, що структура грошової системи за певних обставин також може сприйматися як її елемент, оскільки згідно

¹ Див.: Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи України: Дис ... канд. юрид. наук. – Х.: Національна юридична академія України, 2002. – С. 87.

² Див.: Українська радянська енциклопедія. – Т. 10. Самот – стоговіз. – Фітогеографія. – С. 174.

³ Див.: Алексєєв П. В., Панин А. В. Філософія. – С. 63.

⁴ Див.: Спиркин А. Г. Основы философии: Учебное пособие для вузов. – М.: Политиздат, 1988. – С. 230; Ожегов С. И., Шведова П. Ю. Толковый словарь русского языка. – С. 743.

з думкою В. М. Садовського та Е. Г. Юдіна відносини та зв'язки граничної системи самі можуть розглядатися як її елементи, що підпорядковуються відповідній ієрархії¹. Таким чином, якщо розглядати структуру грошової системи, як її конструкційний елемент, що представляє відповідні закономірні зв'язки або взаємодії між іншими складовими частинами системи, то слід визнати підпорядкованість категорії «структура» не лише щодо системи в цілому, але й до її складу елементів.

Разом з тим треба зазначити, що поряд з категорією «структура» для характеристики системи можуть бути застосовані терміни «організація», «устрій» і «будова»². Аналіз значення цих термінів дозволяє стверджувати, що усі вони перебувають у безпосередньому зв'язку між собою та відбивають розуміння однієї й тієї ж категорії різними науковцями, відображають їх сприйняття устрою будь-якого складного об'єкта, що передбачає взаєморозташування та зв'язок частин, що утворюють єдине ціле. Але у філософії поки що не здійснено їх остаточного співставлення та розмежування, що породжує відповідні труднощі для інших наук і викликає термінологічну плутанину.

Враховуючи викладене, будемо вирізняти склад і структуру грошової системи. Саме вони повинні розглядатися як об'єкти організуючого правового впливу держави при створенні та розвитку грошової системи. При цьому склад грошової системи необхідно розглядати як сукупність елементів, що її створюють, а структуру — як закономірні зв'язки або взаємодії між такими елементами. Повна та чітка характеристика грошової системи можлива лише за умови паралельного та взаємодоповнюючого аналізу її складу та структури. Слід зазначити, що дієвість правового регулювання грошової системи держави як засобу реалізації висунутої С. П. Сінхою тези про те, що суспільство та економіка більше не є природними

¹ Див.: Философская энциклопедия. – Т. 5: Сигнальные системы – Яшты. – С. 19.

² Див.: Философская энциклопедия. – Т. 5: Сигнальные системы – Яшты. – С. 19; Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи України. – С. 87; Українська радянська енциклопедія. – Т. 11. Кн. 1: Стодола – фітогеографія. – С. 29; та ін.

феноменами, а можуть бути піддані свідомому контролю¹, безпосередньо буде залежати від врахування результатів такого аналізу. При цьому недопустимою є свідомо або несвідомо підміна понять, як це іноді має місце. Прикладом цього можуть служити відтворені О. А. Лукашевим точки зору окремих фахівців з питання структури грошової системи, коли такі спеціалісти замість безпосереднього дослідження структури застосовували аналіз складу грошової системи².

Традиційно в юридичній та економічній літературі як елементи грошової системи розглядають грошову одиницю, масштаб цін, форми грошового обігу, види грошових знаків, порядок емісії грошей, статус національної та іноземної валюти на території держави, державні або інші уповноважені органи, що регулюють і контролюють грошовий обіг³. Але склад грошової системи мінливий залежно від ряду факторів, що мають історичне, економічне, техніко-технологічне або соціальне підґрунтя. Як писав О. Маршалл, розглядаючи труднощі класифікації речей, характер і застосування яких змінюється, критерії, найбільш суттєві на одній стадії економічного розвитку, можуть на іншій його стадії виявитися серед найменш важливих, а іноді взагалі непридатними⁴. З огляду на це зазначимо, що хоча окремі конструкційні елементи грошової системи неодноразово ставали об'єктом вивчення з боку провідних науковців, разом з тим існує нагальна необхідність здійснити аналіз і уточнити їх особливості в сучасних умовах, у зв'язку з глобальними змінами у техніці, технології, економіці, політичному устрої світу і культурі, оскільки

¹ Див.: *Синха С. П.* Юриспруденція. Філософія права. Краткий курс: Пер. с англ. В. М. Ашмарин. — М.: Академия, 1996. — С. 18.

² Див.: *Лукашев О. А.* Правове регулювання грошової системи України. — С. 89, 90.

³ Див.: *Атлас З. В.* Деньги и кредит (при капитализме и в СССР). — С. 116-127; *Воронова Л. К., Мартынов И. В.* Советское финансовое право. — С. 224; *Козлов Г. А.* Теория денег и денежного обращения. — С. 84; *Туган-Барановский М. И.* Основы политической экономии. — С. 242; *Банківська енциклопедія.* — С. 73; *Гальчинський А. С.* Теорія грошей. — С. 262; та ін.

⁴ Див.: *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В 3 т. Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1993. — Т. 1. — С. 108.

ки саме елементи визначають характер зв'язків та взаємодій усередині системи.

Природа та кількість елементів об'єктивно обумовлюють структуру системи, оскільки саме елементи — носії зв'язків та відносин, що складають структуру системи¹. Відтак зміни в природі та складі елементів грошової системи з достатнім ступенем вірогідності можуть тягнути за собою і відповідні трансформації у їх зв'язках і взаємодіях, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на стан і властивості системи в цілому. З огляду на вищевикладене в цій статті можна зазначити, що невирішені теоретичні проблеми безперечно впливають на стан правового регулювання грошового обігу в Україні. Така точка зору базується на традиційному розумінні грошової системи як врегульованого загальнодержавними законами єдиного для всієї країни устрою грошового обігу². І як справедливо зазначає О. А. Лукашев, це трактування є певною мірою типовим як для економістів, так і для юристів, бо в ньому поєднуються економічні й правові аспекти цієї категорії³.

Так сталося, що в практиці наукових досліджень розкриття складу та структури грошової системи здійснюється через перелік її елементів, без їх об'єднання в більш складні утворення. Винятком з цього правила є позиція О. А. Лукашева, який вирізняє два блоки, що охоплюють як окремі «статичні» елементи, так і відповідні підсистеми⁴. Необхідність та об'єктивність такого поділу грошової системи потребує додаткового вивчення, оскільки воно не узгоджується з поняттям «підсистеми», яке було вироблено для аналізу складно організованих систем, коли між елементами та системою є «проміжні» комплекси, більш складні, ніж елементи, але менш складні, ніж сама система. Коли на один рівень класифікації ставляться і елементи, і системи, то це є некоректним як у зв'язку з різни-

¹ Див.: *Алексеев П. В., Панин А. В.* Філософія. — С. 372.

² Див.: *Атлас З. В.* Социалистическая денежная система. — М.: Финансы, 1969. — С. 7.

³ Див.: *Лукашев О. А.* Правове регулювання грошової системи України. — С. 84.

⁴ Див.: Там само. — С. 105.

цею в ступені узагальненості частин, що поділяються, так і неузгодженістю підстав такого поділу. Але разом з тим такий підхід є цікавим, бо звертає увагу на важливу обставину — деяка кількість елементів, що традиційно виокремлюються в складі грошової системи, є системними утвореннями більш низького рівня щодо самої грошової системи.

Врахування цього, безумовно, необхідне і для моделювання грошової системи в цілому, і для вдосконалення зв'язків та взаємодії окремих її елементів. Але при цьому не можна забувати того, що склад грошової системи повинен визначатися, виходячи зі спільності об'єктивних ознак, які є підставами типології, при додержанні рівності ступенів узагальнення частин поділу, а також однакової для вирізнених елементів підстави. Мішанина класифікаторів та рівнів інтегративності не відповідає правилам поділу і призводить до суттєвих помилок у побудові систем, впливає на їх функціональні можливості. А це, у свою чергу, враховуючи значення грошової системи для соціально-економічного устрою суспільства, може негативно вплинути на його стан та спричинити суттєві кризові явища.

Для вирізнення конструкційних елементів можна застосувати різні підстави. Але аналіз літературних джерел та нормативних актів свідчить, що традиційною підставою класифікації служить та роль, яку виконує кожен конкретний елемент у складі цілого як для об'єднання елементів в цілісну систему, так і для її успішного функціонування. Інакше кажучи, в науці є сталим поділ грошової системи на складові залежно від функціональних особливостей елементів, що достатньою мірою дозволяє оцінити сутність та специфіку явища.

Крім того, аналізуючи взаємозв'язки та взаємодії елементів грошової системи, не можна не звернути увагу на певну функціональну особливість, що окреслюється завданням регулювання та управління цим утворенням. Ця специфіка виявляється в тому, що грошову систему необхідно розглядати не лише як сукупність і взаємозв'язок окремих конструкційних елементів, але й безпосередньо взаємопов'язаних підсистем — керуючої та керованої (регулюючої та регульованої).

Значимо, що керована підсистема, будучи пасивною складовою функціональної взаємодії, з одного боку, охоплює набір елементів, які сприймають регулюючий вплив керуючої підсистеми, а з другого — обумовлює самі методи й напрями такого впливу. Це пояснюється тим, що, впорядковуючи як грошову систему в цілому, так і її окремі елементи, керуюча підсистема сама залежить від стану об'єктів управління, оскільки головне завдання управління полягає в необхідності забезпечення нормальної роботи циркуляційного механізму.

До того ж зворотний зв'язок керованої і керуючої підсистем виявляється в складі та структурі керуючої системи. Це має місце тому, що складові елементи керуючої системи, котрі не відповідають завданням забезпечення безперервного функціонування як грошової системи в цілому, так і окремих її елементів, підлягають зміні, заміні або усуненню. У цьому полягає потенціал грошової системи як механізму, що саморегулюється. Можливості такого саморегулювання визначаються насамперед прийнятністю вищезазначеного зворотного зв'язку організаційною формою реалізації керуючої підсистеми, що охоплює разом з регуляторними заходами й інші елементи, до яких можна віднести завдання і функції, компетенцію, методи роботи державних та інших уповноважених органів, що регулюють та контролюють грошову систему. До того ж перелік вищезазначених уповноважених органів, їх компетенція, функції, методи роботи та інше знаходить своє відображення та закріплення в нормативних актах як правовій формі регулятивно-управлінської діяльності держави в галузі організації і функціонування грошової системи. Сукупність таких правових норм необхідно розглядати як елемент відповідної керуючої підсистеми, бо як слушно пише О. І. Худяков, вони регулюють саму структуру грошової системи¹.

Значимо, що на цей час Україна має певну кількість актів законодавства, що регулюють грошовий обіг у країні, але вони не приведені до певної послідовної системи, мають уривчастий характер, потребують узгодження. У своїй більшості на законодавчому рівні закріплені лише деякі основні

¹ Див.: Худяков А. И. Финансовое право республики Казахстан: (Общая часть). — С. 83.

засади грошово-кредитної політики, грошова одиниця країни, статус центрального державного органу управління грошовим обігом, принципи організації платіжних систем та переказу грошей¹. Такий стан речей не відповідає вимогам ст. 92 Конституції України та потребує створення певного кодифікованого акта, який достатньою мірою враховував би специфіку складу та структури грошової системи, що без сумніву відповідає не лише завданням загальної організації економічних відносин, але й фінскальним потребам держави. Крім того, викладена в статті точка зору по цій проблемі може бути застосована як при створенні вищезначеного кодифікованого акта, що на законодавчому рівні буде регулювати відносини з організації та функціонування грошової системи, так і при врегулюванні в суспільстві будь-якого системного явища.

¹ Див. докл.: Конституція України / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV / Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238; Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III / Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5-6. — Ст. 30; Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-III / Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 29. — Ст. 137.

М. В. Шульга, доктор юридичних наук, професор кафедри екологічного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Правове регулювання надання державних послуг щодо землі

Відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні держава повинна цілеспрямовано мінімізувати своє втручання в життєзабезпечення громадян. Указом Президента України від 22 липня 1998 р. «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні»¹ передбачено, що такий процес має здійснюватися в тому числі і шляхом надання громадянам лише тих послуг, які на даний період розвитку суспільства держава може гарантувати і які неможливо знайти на ринку послуг.

Послуги, що надаються населенню «від держави», включають широкий спектр платних їх різновидів і мають назву — державні послуги.

Згідно з Законом України від 28 грудня 1994 р. «Про оподаткування прибутку підприємств»² (ст. 7) під терміном «державні послуги» слід розуміти будь-які платні послуги, обов'язковість отримання яких встановлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам органами

© Шульга М. В., 2003

¹ Офіційний вісник України. — 1999. — № 21. — Ст. 943.

² Голос України. — 2003. — № 64.